

САМОСТІЙНА ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО РОБОТИ З ПЕДАГОГІЧНО ЗАНЕДБАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

У статті розглянуто сутність і структуру самостійної дослідної діяльності студентів. Подано систему завдань препаративної, модифікаційної, креативної фаз розгортання самостійної дослідної діяльності. Розкрито засоби підготовки студентів до роботи із занедбанними підлітками в процесі педагогічної практики (діагностика успішності учнів, розробка проектів, підготовка портфоліо).

Ключові слова: самостійна дослідна діяльність студентів, педагогічно занедбані підлітки, система завдань.

На сучасному етапі розвитку освіти пріоритетного значення набуває розвиток наукового світогляду особистості, її креативності, дослідницької компетентності, що й зумовлює необхідність активізації самостійної дослідної діяльності майбутніх фахівців. Особливої ваги ця проблема набуває у зв'язку з такими науковими завданнями, як: підготовка вчителів, здатних до розкриття сутнісних характеристик учнів, особливо тих, кого зараховують до категорії “педагогічно занедбаних”, передбачення напрямів їхнього внутрішнього зростання, проектування їхньої життєдіяльності.

Аналіз наукового фондів із зазначеної проблеми дає змогу виокремити такі напрями її дослідження: висвітлення філософії сучасної освіти, методології гуманістичної педагогіки (В. Андрущенко, І. Бех, А. Богущ, Є. Бондаревська, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сухомлинський, О. Сухомлинська, І. Якиманська); вивчення теоретичних засад організації науково-педагогічного пошуку (В. Буряк, В. Загвязинський, В. Краєвський, І. Лернер, О. Савченко); визначення методологічної бази особистісно-професійного становлення педагога, потенціалу різноманітних видів самостійної роботи й дослідницької діяльності майбутніх учителів у їхній професійній підготовці (Є. Барбіна, Г. Васянович, О. Глузман, В. Гриньова, Е. Карпова, Н. Кічук, Н. Кузьміна, З. Курлянд, С. Литвиненко, А. Маркова, О. Олексюк, О. Пехота, В. Радул, С. Сисоєва, Т. Сущенко).

Втім, потребує уточнення такий аспект цієї проблеми, як з'ясування ролі самостійної дослідної діяльності в підготовці студентів до подолання педагогічної занедбаності підлітків.

Мета статті – висвітлення сутність, структуру та засоби самостійної дослідної діяльності з підготовки майбутніх учителів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками.

На основі проаналізованих концептуально-методологічних положень щодо сутності та структури категорій діяльності й пізнання (Н. Бібік, П. Гальперін, В. Давидов, О. Леонт'єв, С. Максименко, С. Рубінштейн, Д. Ельконін), позицій щодо закономірностей функціонування самостійної

роботи (В. Буряк, Н. Коваль, О. Мороз, П. Підкасистий, О. Савченко) та дослідної діяльності (О. Бережнова, С. Гончаренко, Г. Кловак, О. Кочетов, В. Краєвський, Н. Кушнарєнко, В. Шейко) було визначено феномен “само-стійна дослідна діяльність студента” таким чином: це є пізнавальна діяльність творчого характеру, яка сприяє розвитку методологічної культури особистості, її інтересів, системного критичного мислення, рефлексії, готовності до ефективної реалізації дослідження на засадах поліпарадигмальності. У структурі самостійної дослідницької діяльності було виокремлено такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, процесуально-операційний, рефлексивний.

Провідними функціями цієї діяльності є такі: спрямування майбутнього вчителя на самооптимізацію, що передбачає постійне самовдосконалення студента в найбільш сприятливому для нього режимі з урахуванням індивідуальної своєрідності втілення ним своїх творчих сил; орієнтація студента на самоінтенсифікацію свого зростання як дослідника; формування всієї системи компетентностей майбутнього вчителя.

З метою підвищення результативності підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбаними підлітками нами була розроблена система самостійних дослідних завдань, котрі класифікувалися відповідно до фаз їх упровадження (препаративна, модифікаційна, креативна).

Препаративна фаза передбачала пропедевтичну підготовку студентів до роботи з педагогічно занедбаними підлітками, ознайомлення із сутністю та характеристиками педагогічної занедбаності, причин її виникнення й наслідків (наприклад, скласти індивідуальний словник наукових термінів “Банк ключових дефініцій”, підготувати експерт-повідомлення, здійснити коментарі висловлювань, укомплектувати діагностувальні методи тощо).

У процесі виконання завдань модифікаційної фази студенти були орієнтовані на розробку власних варіантів педагогічних засобів роботи з педагогічно занедбаними підлітками на основі дії за аналогією, модифікації та диференціації існуючих зразків педагогічної дійсності (наприклад, розробка денотатних графів, концептуальних конструктів та їхніх видів (концептуально-компаративних конструктів, концептуально-прогностичних конструктів), написання аналітичних есе та їхніх видів (компаративно-аналітичне есе, аналітичне есе прогностичного характеру, компаративно-аналітичне есе прогностичного характеру), розробка вихідної бази дослідження, програми дій).

Креативна фаза мала на меті виявлення студентом свого творчого потенціалу у створенні нових знань про педагогічну реальність. Саме в цій фазі студент був спрямований на розробку власних засобів подолання та запобігання педагогічній занедбаності підлітків (написання твору-рефлексії, проектування засобів оптимізації дослідження проблем педагогічної занедбаності, підготовка авторської системи педагогічних заходів, розробка методичних рекомендацій для вчителів-практиків, укладення “Банку варіантів навчально-виховних заходів”, організація колективного

відкритого брейн-стремінгу “Спробуйте вирішити з нами...”, підготовка колективного журналу відкритого типу “Cogito, ergo sum”).

Наведемо приклади самостійних дослідницьких завдань, які були реалізовані нами в ході викладання навчальних дисциплін “Педагогіка”, “Основи педагогічної майстерності”.

Препаративна фаза:

– доповніть індивідуальний “Банк ключових дефініцій” науковими термінами з проблеми подолання педагогічної занедбаності підлітків. Включіть до цього словника визначення таких понять, як: “занедбаність”, “педагогічна занедбаність”, “девіантна поведінка”, “депривація”. Знайдіть визначення запропонованих термінів за психологічними та педагогічними довідковими джерелами, проаналізуйте їхню сутність, охарактеризуйте різні наукові позиції;

– підготуйте індивідуальне експерт-повідомлення за темою “Педагогічна занедбаність підлітків: проблеми та шляхи її розв’язання”: складіть бібліографічний покажчик із зазначеної теми, проаналізуйте різні підходи вчених України, Європейського Союзу, США тощо до подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків, укладіть узагальнену схему впровадження оптимальних шляхів та засобів вирішення окресленої проблеми;

– розробіть колективне експерт-повідомлення за темою “Причини виникнення педагогічної занедбаності підлітків”: спираючись на матеріали науковців, визначте причини виникнення педагогічної занедбаності, класифікуйте їх; утворіть робочі групи з аналізу кожного блоку причин, підберіть ефективні засоби запобігання педагогічній занедбаності молоді в суспільстві;

– укомплектуйте методи діагностики педагогічної занедбаності підлітків: проаналізуйте набутий науковий матеріал із цієї проблеми, підберіть ефективні методи для кожної вікової групи підлітків, доведіть їхню ефективність.

Модифікаційна фаза:

– розробіть денотатний граф “Методи виховання в полікультурному середовищі”: розкрийте педагогічну сутність методів формування свідомості особистості з урахуванням вимог багатоетнічного соціуму, охарактеризуйте в цьому контексті сукупність педагогічних методів формування суспільної поведінки та висвітліть методи стимулювання поведінки особистості;

– запропонуйте концептуальний конструкт з теми “Зміст педагогічної діяльності вчителя з подолання педагогічної занедбаності підлітків”: назвіть дослідників, що працювали над створенням концепції подолання педагогічної занедбаності підлітків, розробіть список наукових праць із цієї проблеми з вказівкою року їх видання, конкретизуйте провідні ідеї зазначеної концепції, визначте теоретичні засади висвітлення проблеми подолання занедбаності, укомплектуйте практичні засоби її вирішення;

– утворіть концептуально-компаративний конструкт з теми “Засоби подолання педагогічної занедбаності дітей і підлітків у контексті педагогічних концепцій вільного виховання (М. Монтесорі), прагматизму (Д. Дьюї), особистісно орієнтованого виховання (І. Бех)”: назвіть основні

праці, що висвітлюють окреслену проблему; в контексті кожної концепції визначте роль виховання в становленні особистості, теоретичні засади та провідні практичні підходи щодо подолання педагогічної занедбаності, порівняйте ці концепції на предмет тих пріоритетних засобів вирішення цієї проблеми, що домінують у межах кожної з концепцій.

Креативна фаза:

– укладіть “Банк варіантів навчально-виховних заходів з подолання педагогічної занедбаності підлітків”: окресліть можливі напрями розробки виховних заходів для підлітків різного віку, запропонуйте власний проект певного заходу, презентуйте його у вашій академічній групі, доведіть його доцільність та ефективність;

– організуйте колективний відкритий брейн-стрімінг “Спробуйте вирішити з нами...”, метою якого є висвітлення проблем підвищення ефективності роботи з педагогічно занедбаними підлітками: проведіть інтерв'ювання відомих у вашому регіоні вчителів-практиків та викладачів-науковців з проблеми підвищення ефективності роботи з педагогічно занедбаними підлітками; проаналізуйте набуті результати; виокремте напрями вирішення цієї проблеми; із залученням учителів-практиків та викладачів здійсніть колективну генерацію новітніх ідей щодо підвищення ефективності навчання й поведінки підлітків у сучасній школі; створіть власний “банк ідей” з результативного вирішення зазначеної проблеми, аргументуйте кожну позицію; узагальнені результати відкритого брейн-стрімінгу, ваші коментарі та аргументацію відобразіть у колективному журналі відкритого типу “Cogito, ergo sum”;

– за темою “Подолання педагогічної занедбаності: засоби фасилітації навчальної діяльності невстигаючого підлітка” розробіть авторську систему педагогічних прийомів: підберіть науково-педагогічну літературу із зазначеної проблеми та опрацюйте її; визначте тенденції у вирішенні проблеми підвищення ефективності навчальної діяльності педагогічно занедбаних підлітків, що не встигають; запропонуйте авторські ідеї з подолання навчальної занедбаності підлітків; після ґрунтовного аналізу запропонованих ідей та вибору з них найбільш продуктивних розробіть у вигляді колективних мініпроектів варіанти дидактичних заходів щодо вирішення окресленої проблеми.

На етапі виробничої педагогічної практики нами впроваджувалися самостійні дослідні завдання, метою яких було забезпечення системно-цілісного уявлення студентів щодо педагогічної занедбаності підлітків, інтегрованої реалізації всього спектра засобів вирішення цієї проблеми, ефективного втілення студентами своїх педагогічних здібностей та потенційних можливостей, апробації накопиченого професійно-творчого доробку. Наприклад:

– здійсніть експрес-діагностику класу з метою виявлення педагогічно занедбаних підлітків (це дало змогу студентам більш мобільно орієнтуватися в навчально-виховному просторі з урахуванням специфіки поведінки дитячого колективу, в якому присутні педагогічно занедбані підлітки);

– проведіть поглиблену діагностику навчальної діяльності, поведінки та сфер спілкування педагогічно занедбаного підлітка (окреслений підхід орієнтував студентів на вивчення вихідних ресурсів особистості дитини, її обдарувань, талантів, інтересів) – з одного боку, та мотиваційно-функціональних обмежень (відсутність зацікавленості до навчання; недостатній рівень сформованості відповідних здібностей; проблеми в сім'ї; низький рівень навчальної успішності, що спричинює відмову від активної участі в аудиторній та позааудиторній пізнавальній діяльності) – з іншого;

– дослідіть творчі здобутки учнівського колективу (це дало змогу спрямувати студентів на вивчення творчого доробку колективу підлітків та визначення участі педагогічно занедбаних підлітків, а також на прогнозування перспектив залучення цих підлітків до участі в колективній творчій роботі класу).

Після цього з метою посилення дидактично-технологічної підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками вводилися завдання на: конструювання власних моделей викладання навчального курсу з урахуванням особливостей навчальної діяльності та поведінки педагогічно занедбаних підлітків; розробку методичних заходів активізації пізнавальної позиції таких учнів; створення ситуацій ігрової співтворчості; оновлення змісту навчального матеріалу (наприклад, підготовка цікавих текстів, діалогів, розмовних ситуацій для уроків іноземної та рідної мови).

На базі отриманих емпіричних даних щодо своєрідності учнівського колективу та кожного школяра в ньому студент розробляв програму проекту з подолання педагогічної занедбаності підлітків, визначаючи його цілі, завдання, зміст, учасників, характер розгортання. Проектування виховного заходу здійснювалося на основі досконалого дослідження наукових праць із цієї проблеми. Наступним етапом було колективне обговорення змісту й прогностично-дидактичної потужності проекту. У ході обговорення студенти вносили оригінальні корективи в проектування заходу за допомогою методів інверсії, емпатії, особистої аналогії, вільних асоціацій, мозкового штурму. Методичні, виховні творчі знахідки студентів доповнювалися до індивідуального портфолію. Узагальнення й порівняння результатів портфолію, накопичених протягом усього періоду педагогічної практики, дало змогу студентів виявити дидактичну потужність кожного із заходів, його новизну, неповторність, оригінальність. Матеріали, накопичені в ході педагогічної практики, лягли в основу наукового дослідження в межах дипломної роботи.

Висновки. Самостійна дослідна діяльність в аспекті підготовки студентів до роботи з педагогічно занедбанними підлітками розкриває широкі можливості майбутнім учителям не лише для реалізації власного педагогічно-творчого потенціалу, втілення свого професійного “Я”, але також для багатосторонньої рефлексії результатів та перспектив саморозвитку в цій сфері як професіонала. Перспективи вивчення цієї проблеми полягають у розкритті потенціалу самостійної дослідної діяльності як засобу підготов-

ки викладачів вищої школи до формування в майбутніх фахівців умінь подолання та запобігання педагогічній занедбаності в дошкільників та учнів різного віку.

Список використаної літератури

1. Бех І.Д. Гідність як духовний геном особистості / І.Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 1 (62). – С. 77–89.
2. Гончаренко С. Про критерії оцінювання педагогічних досліджень / С. Гончаренко // Шлях освіти. – 2004. – № 1. – С. 2–6.
3. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Валентина Миколаївна Гриньова. – Х. : 2000. – 416 с.
4. Князян М.О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Маріанна Олексіївна Князян. – Ізмаїл, 2007. – 445 с.
5. Кремень В.Г. Зміцнювати науковий фундамент освітньої модернізації (звітна доповідь “Про діяльність НАПН України у 2011 р. та в період 2007–2012 рр. і завдання перспективного розвитку) / В.Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 1 (74). – С. 4–13.
6. Неперервна професійна освіта: філософія, педагогічні парадигми, прогноз : монографія / В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень та ін. / за ред. В.Г. Кременя. – К., 2003. – 853 с.
7. Шейко В.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник, 5-те вид., стер / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарченко. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2013.

Князян М.А. Самостоятельная исследовательская деятельность как средство подготовки студентов к работе с педагогически запущенными подростками

В статье исследованы сущность и структура самостоятельной исследовательской деятельности студентов. Представлена система задач препаративной, модификационной, креативной фаз развертывания самостоятельной исследовательской деятельности. Раскрываются средства подготовки студентов к работе с запущенными подростками в процессе педагогической практики (диагностика успешности учеников, разработка проектов, подготовка портфолио).

Ключевые слова: *самостоятельная исследовательская деятельность студентов, педагогически запущенные подростки, система задач.*

Knyazyan M. The independent-research activity as means of student' preparing to work with pedagogically neglected adolescents

The analysis of science sources permits to define the following areas of research: the methodology of humanistic education (J. Bech, A. Bogush, Y. Bondarevskaya, S. Goncharenko, I. Zyazyun, W. Kremen, B. Lutay, A. Maslow, C. Rogers, V. Sukhomlinsky, I. Yakymanskaya), the theoretical foundations of scientific and pedagogical search (V. Krajewski, J. Lerner, A. Savchenko), the potential of different kinds of independent-research activity of would-be teachers in their professional preparation (E. Barbina, G. Vasyanovych, A. Gluzman, B. Grinyova, N. Kichuk, V. Radul, T. Sushchenko).

However, this aspect needs to clarify the role of independent-research activity to prepare students to work with the pedagogically neglected teenagers.

The purpose of the article is to highlight the nature, structure and means of independent-research activity to prepare future teachers to work with pedagogically neglected adolescents.

The independent-research activity develops the methodological culture, students' interests, the critical thinking, reflection. The structure of independent-research activity

contains the following components: motivational, informational, procedural and operational, reflective.

The leading functions of this activity are: to form the abilities to self-optimisation, to give the favorable mode for a individual realization, to develop the system of competences of future teachers.

The system of independent-research tasks is worked out to improve the performance of students to work with pedagogically neglected teenagers. The phases of their implementation is classified (formulation, modification, creation).

The phase of formulation provides the preparing of students to work with pedagogically neglected adolescents (to present the essence and characteristics of pedagogically neglect adolescents, its causes and consequences, to prepare the personal dictionary of scientific terms “Bank of key definitions”, the expert report).

The phase of modification of students’ independent-research activity is focused on developing of their own educational choices of working with pedagogically neglected adolescents, modifications and differentiation of existing educational models (to prepare the conceptual and comparative constructs, to write analytical essays).

The phase of creation aimed to identify student of his creative potential to prepare the new knowledge about teaching reality. The student was directed to develop their own means of overcoming and preventing adolescents’ educational neglect (writing work, reflection, study of the problems of educational neglect, pedagogical training activities, making of the “Bank of educational activities”, organization of a collective brain-stroming “Try to resolve with us...”, collective journal “Cogito, ergo sum”).

The independent-research activity of students’ preparing to work with pedagogically neglected adolescents permets to future teachers not only to realize their educational and creative potential, but also to develop the multilateral reflection.

Key words: *the independent-research activity of student, the pedagogically neglected teenagers, the system of tasks.*